

Doe die dag lichten began [231]
 quam Broyier, die sterke man,
 ter porten ghereden van Parijs
 ende riep, dies bem ic wijs: 16360
 “Hoort, ghi, Karel, coninc rike,
 sendet ute promptelike ¹
 te mi enen campioen
 ofte, also helpe mi Mahoen,
 ic sal dese stat sciere 16365
 verberren doen met Griexen viere.
 Ende al dat daer es inne
 ende onse seden niet en wille minnen
 ende gheloven in onse afgode,
 sal ic doen sterven quader dode. 16370
 Dat ic hier beede, sijt des wijs, ²
 dats dore der stede wille van Parijs,
 dat ic so langhe hier beede. ³
 Ic mochte in dier tijt kerstijnhede
 hebben ghewonnen altemale.” 16375
 Also riep Broyier met luder tale
 dat men hem soude senden enen campioen.
 Vore Karle, den baroen,
 brochte men dese niemare,
 hoe ter muren comen ware 16380
 omme enen kempe ⁴ te hebbene Broyier.
 Ende als dat hoorde die coninc fier,
 stont hi up in corter ure
 ende reet metten bode an die mure.
 Doe hi daerbi ⁵ comen was, 16385
 hoordi Broyier, sijt seker das,

1. [Hertaling] *promptelike* < *furderlich*. Mnl. ‘vorderlike’ betekent “op een voorspoedige wijze” en komt dus niet in aanmerking.

2. [Hertaling] *sijt des wijs* < *des sint gewijs*.

3. [Woordverklaring] *Dat ic hier beede, sijt des wijs, / dats dore der stede wille van Parijs, / dat ic so langhe hier beede*. Vers 16371 en vers 16373 zijn nagenoeg gelijkkluidende bijzinnen bij de hoofdzin die er tussenin staat (apokoinou-constructie).

4. [Woordverklaring] *kempe*: kampvechter, iemand die voor andere een tweegevecht op zich neemt.

5. [Hertaling] *daerbi* < *binby*.

segghen harde groot ongevouch.
Karel sprac: “Hets ghenouch
van dinen spiteleken ¹ woorden. ² Hoort, payien:
enen kempe suldi sien, 16390
dien ic di senden sal sekerlike.
Du sechst dattu Vrankerike
ghewinnen wilt altemale:
Du moghes mi gheloven wale
dattu corteleke van mijn 16395
enen sulken kempen sult sien,
die dine eveldaet sal vellen.”
Doe antwerde Broyier: “Waert uter hellen
die duvel, hi en soude u niet
connen ghehelpen, dat besiet. 16400
Ghi moet sterven van minen swert
Het en holpe u niet dat ghi u wert
no met campioene no met here.
Mi en mach niemen ³ ghedoen dere
die inder werelt leeft, 16405
sint ⁴ een ⁵ kerstijn ontfaen heeft
die doot, dats tuwer scaden,
die ⁶ wel hadde moghen ontladen
kerstijnhede ut deser pine.
Mer ten was Mamette no Appoline 16410
niet bequameleke also.
Onse goden willen ons maken vro
ende u doen bekeren
tons, ende dat ghi sult leren
ons ghebot ende Mamette anebeden 16415
ende voort houden onse seden,
ofte men sal u anders, sonder waen
algader corteleke verslaen.”

-
1. [Woordverklaring] *spitelijc*: beledigend.
 2. [Hertaling] *van dinen spiteliken woorden* < *Von den speben wortten*. Speculatief.
 3. [Hertaling] *nieman* < *doch nyeman*.
 4. [Woordverklaring] *sint*: omdat, sinds. [Hertaling] *sint* < *Mer*. Het vers is niet door een tegenstellend verband met het vorige verbonden, daarom is ‘maer’ onpassend.
 5. [Woordverklaring] *een*: één (telwoord)
 6. [Hertaling] *die* < *Der da*.

S wijch,” sprac Karel, “ondadich ¹ man, [232]
dat di God scende ende sinte Jan. 16420

Hoe fel bestu in dijnre tale.
Allen quaden slachtstu ² wale.
Beroemech ³ bestu ende grof ⁴ van herten.”

Broyier waende wel van smerten
sterven doe hine hoorde verspreken, 16425
ende wildet harde gherne wreken
an Karle, ware hine so naer.
Sine glavie lanc ende swaer
scoot hi te dier ure
naer den coninghe over die mure 16430
met also groter machte,
en hadde die coninc niet bet achter
ghevloen uten scote groot,
Broyier haddene ghescoten doot,
want Broyier was so lanc 16435
dat hi sach sonder wanc
wat men dede inder stede.
So dede hi Karle, den coninc mede.
Hi sachene bachten der muren staen.
Ende Karel stelde hem bat achter saen 16440
ende riep upten payien:
“Dat di leet moete ghescien!
Ga wech ende trec ter moude. ⁵
Ic sal u uter behoude ⁶
te hant senden enen campioen 16445
die di leets ghenouch sal doen.

1. [Woordverklaring] *ondadich*: misdadig, boos, kwaadaardig.

2. [Woordverklaring] *slachten*: gelijken op, aarden naar. [Hertaling] *slachtstu* < *slabestu*.

3. [Woordverklaring] *beroemech*: blufferig, hovaardig.

4. [Woordverklaring] *grof*: onbeschaafd, lomp. [Hertaling] *grof* < *groß*. “Groot” zou het tegendeel betekenen.

5. [Hertaling] *ter moude* < *zu veld*. Aangepast omwille van het (gereconstrueerde) rijm op ‘behoude’. Vgl. de verzen 12522 - 12523.

6. [Woordverklaring] *behoude*: plaats waar men veilig is, schuilplaats, toevluchtsoord. [Hertaling] *behoude* < *gebelde*. Vgl. de verzen 12522 - 12523.

Nu siet ¹ dattu daer inne sijs ghetrauwe.”
 Broyier sprac: “Mamet gheve mi rauwe
 ende u bedroufenesse, ghi kerstine.
 Mer es iegherinc enech Sarrasine 16450
 die mi sal helpen ende hem deren,
 dat willic coenleke sweren
 bi minen gode Tervogant
 ende cloppen an minen tant,
 dat icken sal slaen te doot, 16455
 hoe wel gheboren ofte hoe groot
 hi si van leden,
 want daer en es in crachtechede, ²
 sijt seker, niemen jeghen mi
 te mickene.” ³ Ende Karel sprac: “Dat si.
 Ic en vraghe daer naer nemmere.” 16460
 Also voer Broyier, die heere,
 te sinen lieden sonder saghe
 ende verboot hare ⁴ biden daghe
 niemen te comene te sinen crite. 16465
 Dit gheboot hi hem met vlite,
 want hi wille hadde sonder blijf
 camp te hebbene. Menech keytijf
 verblide daer van deser dinc.
 Den camp wilde hebben haer coninc, 16470
 dies waren si algader blide.
 Ieghelijc gheloofde daer ten tide ⁵
 niet te brekene sijn beheet ⁶
 no dor lief no dor leet.

N u hoort hoe Karel quam [233]

1. [Hertaling] *siet* < *luge*.

2. [Hertaling] *in crachtechede* < *unkrafftikeiden*.

3. [Woordverklaring] *micken*: beschouwen (niemand is in kracht als mijns gelijke te beschouwen, niemand is zo sterk als ik).

4. [Hertaling] *hare* < *ine*. Dt. ‘ine’ correspondeert normaal met Mnl. ‘hem’ maar omdat de zin al een object (‘niemen’) heeft, opteren we voor ‘(niemen) hare’ (niemand van hen).

5. [Hertaling] *ten tide* < *zu stede*. Aangepast omwille van het rijm op ‘blide’.

6. [Woordverklaring] *beheet*: belofte.

up dander side, daer ¹ hi vernam
 Ogier ende vertelde hem
 al die redene, ic seker bem,
 hoe hi ghevaren hadde jeghen Broyer.
 Helpe God, hoe wel ghevielt Ogier 16480
 dat so willech was die payien.
 Sine wapine hiesc ² hi mettien,
 die men hem gaf sonder pine.
 Mer Karel dede hem in wine
 eerst gheven diere soppe ³ 16485
 ut enen guldinen coppe,
 dien hem selve die coninc helt.
 Ende als die overmoedeghe helt
 gheten hadde, stont hi up sciere.
 Sine achemure rike ende diere 16490
 hiesc hi, diemen hem brochte.
 So hi alre eerst mochte,
 haddese die helt an ghedaen,
 daertoe hem halp, sonder waen,
 Karel ende menech edel man. 16495
 Doe hi sine wapine hadde an,
 brochte men hem sijn ors voort,
 wel bedeckt alst toe behoort
 te alsulken bederve. ⁴
 Ende Ogier, die daer verwerven 16500
 soude prijs in deser vaert,
 spranc vloghes up sijn paert
 als een man van stouten live.
 Ene glavie lanc ende stive ⁵
 ende enen scilt die swaer was seere 16505

1. [Hertaling] *daer* < *als*.

2. [Woordverklaring] *beescen*: verlangen, doen brengen.

3. [Woordverklaring] *soppe*: "vloeibare spijs, bepaaldelijk de eene of andere vloeistof (gekookte melk, of karnemelk, vleeschnat of soep, ook wijn, bier, water) waarin brood wordt gebrokkeld of ingedoopt" (*MNW*). [Hertaling] *diere soppe* < *dry der soppen*. Het lijkt waarschijnlijker dat Karel één kostbare spijs laat brengen dan drie. Onzeker.

4. [Woordverklaring] *bederve*: behoefte.

5. [Hertaling] *stive* < *stijde*. Hoewel 'stide' semantisch past, lijkt 'stijf' omwille van het rijm hier beter op zijn plaats. Het komt vaker voor in verband met 'spere'.

ende dicke, hadde die heere
 Ogier daer doen maken.
 Die brochte men hem in waren saken.
 Hij waendes wel hebben te doene.
 Als een helt van herten coene, 16510
 die wel bereet was,
 voer hi wech, sijt seker das,
 ende nam orlof an den heeren.
 Hi waende vele vroegher ¹ keeren
 dan hi soude, ² dat weet ic wel, 16515
 want hi vant nie so fel
 enen viant ³ alsoe hi hier sal.
 Die heerscap beval hem al
 Gode doe hi voer uter stede.
 Ende die paeus gaf hem daer mede 16520
 die ghebenediinghe metter hant
 ende beval hem meneghen sant.

A lso voer uter porten die Danoy. [234]
B innen ⁴ bleef menech Fransoys,
 die over hem utermaten seere 16525
 Gode baden met gheere ⁵
 dat Hi hem den seghe gan. ⁶
 Ende Ogier, die sterke man,
 noopte Broyfort metten sporen.
 Men mochte die erde donren horen 16530
 die wile dat dors liep upt velt.
 Ic weet dat Broyier al stille helt
 ende beede na dat comen sal. ⁷

1. [Hertaling] *vroegher* < *balder*.

2. [Hertaling] *soude* < *meynde*. De Dt tekst (“hij meende veel vroeger terug te keren dan hij dacht”) maakt geen zin.

3. [Hertaling] *enen viant* < *Niergent*. In de Dt. zin ontbreekt het object.

4. [Hertaling] *Binnen* < *Innen zu so*.

5. [Hertaling] *met gheere* < *ußermaßen seere*. Onze ingreep is weliswaar een stoplap, maar vermijdt de herhaling van “utermaten seere” in twee opeenvolgende verzen.

6. [Hertaling] *gan* < *gebe*. Aanpassing nodig omwille van het rijm.

7. [Hertaling] *sal* < *sold*. Aanpassing omwille van het rijm.

Harde lettel vorsach hi ¹ sijn mesval dat hem was harde bi.	16535
Ende doe hi den rudder vri, Ogier, te hem sach ² comen, heefti enen ³ spronc ghenomen ende spranc boven int ghereede.	16540
Den scilt nam hi ende tspere beede ende reet jeghen den wigant. Mamette ende Tervogant beval hi hem selven dicke. Sijn scilt was al ⁴ van enen sticke.	16545
Vaster en sach niemen gheen. Van eens viscbeen waest ghewrocht al dore. So vaste was sine nature dat menne niet en mochte doreslaen.	16550
Een spere hevet ⁵ ooc al sonder waen daer brocht ⁶ die felle tirant. Van leden die grootste seriant die men nu inden lande vint, ⁷ al haddi hem seere ghepijnt, met al sijnre vermoghelijchede ⁸	16555
so en haddi niet van der heede up moghen heffen dien scacht swaer. Noch drie hadde hire daer met hem brocht uptie heede. Bi den bokele, ⁹ dats waerhede, onder den scilde, die was fijn, ¹⁰	16560

1. [Hertaling] *vorsach bi* < *fursabe er sich* (met later toegevoegd 'er', WeNo).

2. [Hertaling] *sach* < *sieht*.

3. [Hertaling] *enen* < *sinen*.

4. [Hertaling] *al* < *gantz*.

5. [Hertaling] *bevet* < *batt er*.

6. [Hertaling] *daer brocht* < *Den hatt*. Het Dt. vers is een tautologie. Vgl. vers 16559.

7. [Hertaling] *die grootste seriant* / *die men nu inden lande vint* < *ein gros scharian* / *Als man nu in dem land vindt*. HiWe emendeert: "ein großer schariant". Speculatief.

8. [Woordverklaring] *vermoghelijcheit*: kracht.

9. [Woordverklaring] *bokel*: knop op een schild.

10. [Hertaling] *fijn* < *so fijn*. Omdat er geen vergelijkende bijzin op volgt, lijkt 'so'

hadde die felle Sarrasijn
vaste doen maken een guldijn vat,
daerinne was, verstaet wel dat,
specie, rike ende dure. 16565
So wanneer met aventure ¹
die payien ontfinc ene wonde,
streec hi daeran uptier stonde
van deser specie metter hant,
so ghenas hi al te hant 16570
altemale daer men sach toe.
Daerup was die payien doe
also utermaten fiere
dat hi van groten dangiere ²
sine wapine niet en wilde doen an 16575
vore Ogiere, den sterken man.

In sulker wisen³ voer die payien {235}
onghewapint ⁴ jeghen Ogier, dien
hi mettien hevet ontmoet. ⁵
Hovescleke heeft hine ghegroet 16580
na sijn ghebot ⁶ ende na sine sede,
ende seede: “Bringstu mi die kerstijnhede
hare ⁷ in mijn bandoen? ⁸
Willen si al an Mahoen
gheloven ende an Appoline, 16585
die verdorede ⁹ kerstine,

overbodig.

1. [Woordverklaring] *met aventure*: toevallig, per ongeluk. [Hertaling] *met aventure* < *metter uppigen abenture*.
2. [Woordverklaring] *dangier*: gevoel van meerderheid, trots, overmoed. [Hertaling] *dangier* < *traugiere*. De emendatie is van WeEm.
3. [Hertaling] *In sulker wisen* < *In solcher maßen*.
4. [Woordverklaring] *onghewapint*: zonder wapenrusting.
5. [Hertaling] *dien* / *hi mettien hevet ontmoet* < *den er iemitten* / *Widder ine ist ontmoet*. Verplaatsing omdat het tweede vers anders te kort wordt.
6. [Hertaling] *na sijn ghebot*: volgens plan, zoals hij zich had voorgenomen (?).
7. [Woordverklaring] *bare*: naar hier, naar mij toe.
8. [Woordverklaring] *bandoen*: macht.
9. [Woordverklaring] *verdoort*: dwaas.

die sotter sijn dan die swijn?”¹
 “Helpe God, wat sechstu, Sarrasijn?
 Die goede God moghe di onteren!
 Waenstu dat die kerstine keren 16590
 souden willen an dinen Mahoen?
 Karels archste garsoen
 en dede dore hem sine catte niet mauwen.
 Dine afgode, die scrauwen²
 ende vore di aersnaket³ staen, 16595
 souden dien die kerstine werden onderdaen?
 Entrauwen, so waren si rechte doren.
 Laet staen dijn vraghen, hets al verloren!
 Dune moghes niet ghewinnen an dijn playdieren.
 Die kerstine sullen in gheenre manieren 16600
 van Appoline houden twint.
 Mer du salts an Marien kint
 gheloven seker, sonder waen,
 ofte ic sal di dat hoeft of slaen
 ende waerstu so sterc alse dijnre drie, 16605
 Sarrasijn, noch en ontvacht⁴ mi nie
 enech payien onder te doene.”⁵
 “Swijch,” sprac Broyier, “du best te coene
 in dinen woorden met dijnre ghilen.”⁶

1. [Hertaling] *dan die swijn* < *den swijn*. In oudere teksten kunnen woorden als ‘swijn’ in het meervoud zonder uitgang blijven (VL VI § 12). Dit heeft hier de voorkeur boven ‘swine’ om een vierrijm te vermijden.

2. [Woordverklaring] *scrauwen* (variant van ‘scriën’): schreeuwen. [Hertaling] *die scrauwen* < *die dich schrauwen*. Het Mnl. werkwoord ‘scrauwen’ is onovergankelijk. [Weddige] WeGl leidt ‘schrauwen’ af van Mnl. ‘schroeven’ en vertaalt “schrauben, quälen”.

3. [Woordverklaring] *aersnaket*: moedernaakt. De samenstelling staat niet in het *MNW*. Het vers lijkt een toespeling te zijn op de manier waarop heidense afgoden en z.g. mohamedaanse goden op middeleeuwse miniaturen werden afgebeeld, nl. als naakte menselijke figuren.

4. [Woordverklaring] *ontvechten*: zich door vechten aan iets of iemand ontworstelen, door vechten aan iets of iemand ontkomen.

5. [Woordverklaring] *noch en ontvacht mi nie / enech payien onder te doene*: tot nu toe is geen enkele heiden erin geslaagd zich in een gevecht niet aan mij te moeten onderwerpen.

6. [Woordverklaring] *gbile*: spot.

Also quam een hare wilen, ¹ dien Karel sande hier sonder waen. Hi was so fier, hi en wilde niet slaen up mi, ic ware ghewapint eer. Mer ² ic dede hem gracien meer dan ic di doe heden meere.	16610 16615
Ic liet hem ghenieten sijnre eere ende ³ te Parijs keren weder. Mer du hebs so gheworpen neder onse afgode met dijnre tale, dattu daer omme salts die bitter quale liden moeten metter doot.”	16620
“U parlement maect ghi te groot, mer het comt te quader ure,” ⁴ sprac Ogier. “Ic en liete u niet gheduren also langhe dor gheenre noot, mer dat ghi sijt wapins bloot, ⁵ dat doet ghi daeromme, dat ic u moete sparen.”	16625
“Bi Mamette, ic en sal u niet ontvaren, kerstijn. Nu beghinne up mi te slaen! Ic sal wel vor di ghestaen so onghewapint alse ic bem.”	16630
Ogier wart in sinen sen van Broyiers woorden toornech uten keere ende sprac: “Payien, bi onsen Heere, ghi sult u wapine ane doen. Anders sal ic ⁶ u sulk poesoen ⁷	16635

1. [Woordverklaring] *Also quam een hare wilen*: zo kwam er onlangs één naar hier.
[Hertaling] *Also quam een hare wilen* < *Also kam einre hiebier der wijle*.

2. [Hertaling] *Mer* < *Sunder*.

3. [Hertaling] *ende*: toegevoegd.

4. [Woordverklaring] *te quader ure*: op een slecht moment. [Hertaling] *mer het comt te quader ure* < *Komet es aber in quader ure*. Onzeker.

5. [Woordverklaring] *wapijns bloot*: ongewapend, zonder wapenrusting (genitief afhankelijk van ‘bloot’, zie ST § 173, V).

6. [Hertaling] *sal ic* < *ich sal*

7. [Woordverklaring] *poesoen*: (vergiftigd) drankje. [Hertaling] *poesoen* < *leverisoen*. Het Mnl. woord ‘leverisoen’ komt van het Franse woord ‘livraison’ en betekent “livrei”. Het kan uiteraard met ‘leveren’ geassocieerd worden. Dat is vermoedelijk de reden waarom WeGl het als “Lieferung, Gabe” vertaalt, maar daar geeft het *MNW* geen aanleiding toe.

gheven met desen scachte,
dat ghi vlouken moet die drachte,
dat ghi ie ghedreghen waert. ¹
Sidi so een musaert ² 16640
dat ghi u niet wapinen en wilt?”
Mettien woorden hevet hem ghestilt ³
die payien ende toornde seere.
Hi hief up sijn spere
ende slouch Ogier daer met 16645
so seere dat hi achter rigghe set ⁴
hem selven van pinen int ghereede
ende na ghevallen was uptie heede.

Doe Ogier, daer vele ane lach, [236]
prouvede desen swaren slach, 16650
hevet hi sinen scacht verdreghen ⁵
ende den payien weder ghesleghen
met al sinen ghewilt.
Mer die payien hielt sinen scilt
vor den anxteleken slach. 16655
Hi hadde daer ⁶ sinen doemsdach
ghenomen, ⁷ mer ⁸ dat hi dat dede. ⁹

Onze reconstructie is compleet speculatief, maar berust op het feit dat toespelingen op dranken (b.v. ‘bier brouwen’) in het Mnl. vaker gebruikt worden als uitdrukking voor bedreigingen met lichamelijk geweld.

1. [Woordverklaring] *die drachte*, / *dat ghi ie ghedreghen waert*: dat uw moeder ooit zwanger van u is geweest.
2. [Woordverklaring] *musaert*: domkop. [Hertaling] *Sidi so een musaert* < *Und ir sint so musaert*. Het ‘und’ aan het begin sluit niet aan bij het vorige vers en ‘musaert’ is een substantief in het Mnl. dat bijgevolg een lidwoord verlangt.
3. [Woordverklaring] *bem stillen*: zijn mond houden, zwijgen.
4. [Woordverklaring] *achter rigghe* / *rugghe setten*: achterover hellen (?). [Hertaling] *achter rigghe set* < *binder sich set*. Speculatief.
5. [Woordverklaring] *verdragben*: optillen.
6. [Hertaling] *daer* < *ir*. [Weddige] WeEm verandert ‘ir’ in ‘eer’, maar WeNo houdt ook ‘hier’ voor mogelijk en stelt als vertaling voor: “Er hätte lieber seinen Tod in Kauf genommen, als er das tat/tun musste” resp. “Er hätte hier seinen Tod gefunden, wenn er das nicht getan hätte”.
7. [Woordverklaring] *Hi hadde daer sinen doemsdach* / *ghenomen*: hij zou daar de genadeslag ontvangen hebben. Omdat de Mnl. uitdrukking eigenlijk luidt ‘sinen doemsdach hebben’, is het niet uitgesloten dat ‘ghenomen’ ook weggelaten zou kunnen

Ieghelijc sette ¹ hem in sijn gherede vaster dan hi dede tevoren.	
Grote slaghe ende utvercoren boven alle rudders verre te voren ² ende van crachte sonder ghenade	16660
[...]	16662a
[...] ³	16662b
Hare spere waren also groot daer si mede vochten ten willecome, ⁴ also wel ghewassen alse bome ⁵ daer an men draghet ene tine. ⁶	16665
Si hadden beede grote pine ene langhe stont met slane. Broyier was gram na minen wane. Hi slouch harde ⁷ grote slaghe. Ogier en was niet traghe. Hi slouch metten spere sine. Si harden ⁸ beede grote pine ene langhe stont met slane.	16670

worden.

8. [Hertaling] *mer* < *me*.

9. [Woordverklaring] *mer dat bi dat dede*: als hij dat niet gedaan zou hebben.

1. [Hertaling] *sette* < *ruckte*. Het werkwoord ‘rucken’ correspondeert bij LuFl vaak met ‘trekken’, maar dat lijkt hier niet passend.

2. [Hertaling] *boven alle rudders verre te voren* < *Ober allen ritter verr die voren*.

[Weddige] WeEm voegt een predicat en een onderwerp toe: “Ober allen rittern slaen sie vuren”. Hierdoor ontstaat weliswaar een volledige zin, maar er wordt geen rekening mee gehouden dat de syntactische structuur twijfelachtig is en dat de rijmsituatie laat vermoeden dat er verzen verdwenen zijn.

3. [Hertaling] Tussen de verzen 16662 en 16663 met de rijmwoorden ‘ghenade’ en ‘groot’ lijken twee verzen te ontbreken. Dat verklaart ook waarom de voorgaande regels geen predicat bevatten. WeNo lost het probleem op door de verzen 16662 en 16663 te laten rijmen op ‘wang : lang’ i.p.v. op ‘gnad : groid’. Er is echter geen enkele reden te verzinnen, waarom LuFl een simpel rijmpaar als ‘wanc : lanc’ niet overgenomen zou hebben.

4. [Woordverklaring] *ten willecome*: ter begroeting, als geschenk.

5. [Woordverklaring] *bome*: stang; bedoeld is een z.g. ‘tijnboom’: een boom of stang waaraan vaten gedragen worden (vgl. ook WeGl s.v. ‘tine’ en ‘tymboen’).

6. [Woordverklaring] *tine*: kuip, ton, tobbe.

7. [Hertaling] *barde* < *so*. Omdat hier geen vergelijking in het spel is, lijkt het woord ‘so’ niet op zijn plaats.

8. [Woordverklaring] *barden*: verduren, verdragen.

Broyier toornde seere na minen wane ¹ dat hem dochte Ogier sijn so sterc. Hi hief up in den perc ² met beeden handen hoghe den scacht.	16675
En ³ hadde Ogier hem niet ghewacht, hi ware seker bleven doot, want die slach was so groot dat daer of scuerde die scilt vaste. Broyfort hadde sulken laste vanden slaghe die hem so derde, dattet up die erde	16680
cnielen moeste vanden groten slaghe. Mer het en was niet so traghe van leden, het spranc up sciere met sinen heere, den sterken Ogiere, dient toren dede dat sijn ors vel.	16685
Enen slach utermaten fel verhief Ogier, die sterke deghe. Up Broyiere hevet hi ghesleghen eer hi hem conste ghedecken.	16690
Up sijn hovet ⁴ boven den necke gheraectene Ogier metten scachte met also overgroter machte dat die scacht brac entween.	16695
Mer so hart es cume een steen alse des payiens hovet was.	16700
Daeromme en hadde, sijt seker das, die grote man, die grote dwerch, vanden slaghe gheen erch.	

1. [Hertaling] *Si barden beede grote pine / ene langbe stont met slane. / Broyier toornde seere na minen wane < Sie berteten beyde groÙe pin / Ein lange stund mit slaen. / Broyer zornte sere, nach mynem waen.* Deze verzen zijn nagenoeg gelijkkluidend met de regels 16667 - 16669. Men krijgt de indruk dat deze verzen per vergissing dubbel zijn afgeschreven resp. hertaald.

2. [Woordverklaring] *perc*: strijdperk. [Hertaling] *Hi hief up in den perc < Uf hub er in den berg.*

3. [Hertaling] *En < Und.*

4. [Hertaling] *Up sijn hovet > Uf das haubt sin.*

A lso es Ogiers spere tebroken. [237]
 Ten payiene heeft hi ghesproken: 16705
 “Payien, nem waer wat di deert.
 Harde node trake ic over di mijn sweert,
 du en haddes eer dine wapine an.”
 “Bi Mamette,” sprac die sterke man,
 “ghenen kerstinen man en ghesach ic ie so fier. 16710
 Wiltu mi segghen dinen name hier?
 ic bidde di seere bi Mahoen.
 Mine wapine willic niet ane doen,¹
 ic en wete dinen name eer.”
 “Payien, ic en segghene di nemmermeer 16715
 dor gheene pine no coste,
 ic sal eer doen ene joeste
 jeghen u, sint dat ghijs hebt gheere.”²
 “Kerstijn, du en hebs gheene spere.
 Waer mede soudstu³ nu te desen tiden 16720
 jeghen mi moghen riden?”
 “Metter scoudren,” sprac Ogier.
 “Bi Mamette, dat si,” sprac Broyier.
 Ieghelijc keerde sijn ors met ghewilt.
 Vore die borst keerde ieghelijc sinen scilt 16725
 also rudder van herten fier.
 Dat spere liet vallen Broyier
 neder upten slichten werde.⁴
 Die sporen gaf hi in dat vel den perde,
 dat harde seere began lopen. 16730
 Ogier began Broyfort ooc nopen
 metten sporen guldijn root.
 Ieghelijc hadde den homoet⁵ groot.

1. [Hertaling] *ane doen* < *tun an*. Aanpassing omwille van het rijm.

2. [Hertaling] *ic sal eer doen ene joeste / jeghen u, sint dat ghijs hebt gheere* < *Ich sal eer haben einen joste / Gegen uch tun, siet bat ir es ger*. WeNo interpreteert ‘siet’ als Mhd. ‘sît’ (“omdat” en vertaalt: “da [...] Ihr doch danach Verlangen habt.”)

3. [Hertaling] *soudstu* < *wiltu*. De combinatie van de hulpwerkwoorden ‘willen’ en ‘moghen’ is op zijn minst ongewoon. ‘Willen’ en ‘sullen’ worden door LuFl vaker verwisseld.

4. [Woordverklaring] *wert*: eigenlijk ‘land aan een rivier’. Het woord schijnt hier en op andere plaatsen echter gewoon ‘aarde, grond’ te betekenen.

5. [Woordverklaring] *homoet*: trots, overmoed.

Ooc waren si beede van groter cracht.
Si waren beede sonder scacht. 16735
Si ghedochten te vulbringhene een vreselijc ¹ ghemoet.
Ieghelijc ghedochte den andren te sijnre noot ²
te doene van sinen orse.
Met also overgroter porse
streken ³ si, die heeren vri, 16740
dat ieghelijc den andren quam bi.
Metter scoudre roerde een dandren daer,
dat hem die herten middendoor ⁴
dochten riten ⁵ van groter pine.
Ooc sat ieghelijc in sinen 16745
ghetughe also averwijs ⁶
dat si niet en waren wijs
waer henen si waren ghekeert.
Ogier hevet Broyiere so gheleert
mettien stote die seere was fel, 16750
dat hi ter erden neder vel ⁷
van sinen orse ghestrect al plat.
Dat goede ors ⁸ Bantsant, daer hi up sat
waende vanghen Ogier, die heere,
mer het ghinc lopen harde seere. 16755
Nemmermee en hadde hijt ghevaen.
Ende Broyier es up ghestaen
die wile ⁹ vander stede daer hi lach.
Up Ogier hi qualeke sach.

1. [Hertaling] *vreselijc* < *frisch*.

2. [Hertaling] *te sijnre noet* < *sin noit*. ‘Sin noit’ ziet eruit als het object bij ‘te doene’, maar kan die functie niet hebben omdat daar al een voorzetselbepaling ‘van sinen orse’ bij staat. Onzeker.

3. [Woordverklaring] *striken*: rijden, zich voortbewegen (?).

4. [Hertaling] *midden door* < *iemittes da*. Onzeker wegens de assonantie.

5. [Woordverklaring] *riten*: scheuren, openrijten.

6. [Woordverklaring] *averwijs*: van zijn zinnen beroofd. Vgl vers 9231. [Hertaling] *averwijs* < *doerwijs*. [Weddige] WeGl vertaalt ‘doirwijs’ als “benommen”.

7. [Hertaling] *vel* < *safß*.

8. [Hertaling] *ors*: toegevoegd.

9. [Woordverklaring] *die wile*: ondertussen. [Hertaling] *die wile* < *In der wilen*.

Doe Ogier hadde versien [238]
 dat up ghestaen was die payien,
 sprac hi te hem vele sciere:
 “Nu secht, payien putertiere,
 wiltu nu gherne ghewapint sijn
 ende up dinen orse Bantsandijn 16765
 gheseten? Dat doech mi verstaen!
 Dijn overmoet sal, sonder waen,
 nu niet connen ghehelpen di.
 Wildic, du moest sterven van mi
 harde snel van minen swerde. 16770
 Ic bidde di, payien, es derde,
 secht mi, daer up te legghene sochte?
 Bi Gode, ic wane dat ic u gherochte, ¹
 dat ghi so scone vallet vore mi.”
 “Ja, kerstijn,” antworde Broyier, “hout ghi ² 16775
 nu hier met mi u sceren,
 so suldi u harde corteleke ³ weren.
 Bi Mamette die mi gheboot,
 nemt waer hier vore u u doot,
 oft ghijt wilt verletten.” ⁴ 16780
 Ogier en wilde niet langher setten ⁵
 upten perde, mer hi spranc metter verde
 vor Broyiere uptie erde
 also een die seere begheert prijs.
 Met felre maniere in alre wijs 16785
 hief Broyier den scacht.
 Eer dat hem Ogier versach, ⁶

1. [Woordverklaring] *gberaken*: raken, treffen. [Hertaling] *ic wane dat ic u gherochte* < *ich meyn, ich uch gerachte*.

2. [Hertaling] *bout ghi* < *und halten ir*. De functie van ‘und’ is onduidelijk.

3. [Hertaling] *corteleke* < *trostlich*. Het woord ‘troosteleke’ betekent “op een opbeurende, bemoedigende wijze” en past dus niet in de context.

4. [Woordverklaring] *verletten*: verhinderen. [Hertaling] *verletten* < *verlassen*. WeGl interpreteert (zij het met een vraagteken): “sich verlassen auf”.

5. [Woordverklaring] *setten*: zeldzame variant van ‘sitten’. De vorm wordt wel in het *MNW* maar niet door Van Loey (VL Kl § 9) genoemd. [Hertaling] *setten* < *sessen*. WeEm vervangt ‘sessen’ door ‘sitzen’.

6. [Woordverklaring] *bem versien*: zich voorbereiden, maatregelen nemen; op zijn hoede zijn. [Hertaling] *Eer dat hem Ogier versach* < *Ee denn sich Ogier hatt versacht*.

gaf hire hem enen slach mede,
 dat hi van smerten uptie heede
 cnielen moeste daer vore hem. 16790
 “Kerstijn man, ic seker bem
 dat ic di daer wel gherochte.
 Mi hevet wonder, wiet daertoe brochte
 dattu vore mi wildest cnielen.
 Cniele vor Mamette! Dijnre sielen 16795
 sal hi des groteleke weten danc.”
 Ogier antworde: ¹ “Ic en gheve di sonder wanc
 weder danc no prijs.”
 Ende Ogier waende, des sijt wijs,
 vore den payiene wel verwoeden 16800
 van sijnre redene overmoede. ²
 So es hi al omme ghegaen.
 Onder sinen scilde sonder waen
 ghinc hi souken upter erden.
 Ten lesten vant hi dat hi begherde: 16805
 van sinen scachte een groot trensoen.
 Dat hief up die baroen
 ende stelde hem daer mede ter were
 jeghen den payiene, diene altoos seere
 ane ghinc met slaghen groot. 16810
 Nu alre eerst ghinc hem stoot
 Ogier houden, ³ die helt coene.
 Den payiene maecte hi ghenouch te doene.

N u vochten langhe upten werde [239]
 die twee heeren sonder perde. 16815
 Het waren twee die besten utvercoren
 van al der werelt ⁴ te voren,
 ieghelijc na sinen seden.
 En ⁵ hadde deen niet ghelooft in Mamede,

Speculatief. Het rijmwoord zou ook het voltooid deelwoord van “wachten” kunnen zijn.

1. [Hertaling] *Ogier antworde* < *Antworde Ogier*.
2. [Woordverklaring] *overmoede*: vermetel, driest, overmoedig.
3. [Woordverklaring] *stoot houden*: aanvallen.
4. [Hertaling] *van al der werelt* < *Von der gantzen welt*.
5. [Hertaling] *En* < *Und*.

so ware hi een rudder gheweest vercoren. 16820
 Ofte si die sinne hadden verloren,
 so vochten si beede ghenouch.
 Helpe God, hoe seere stac ende slouch
 een upten andren van hem beeden.
 Ghemaect waren si groot van leden. 16825
 Ooc hadden si daernaer die cracht.
 Ieghelijc upten andren lettel acht
 van hem beeden, dat ghelovet.
 Ogier slouch up Broyiers hovet
 meneghen slach die seere was fel. 16830
 Nochtan en scadet hem, dat weet ic wel,
 niet mee, dan oft men up enen steen
 ghesleghen hadde. Onder hem tween
 ghaven si een den andren grote slaghe.
 Broyier hadde grote waghe ¹ 16835
 binnen den herte sijn,
 dat enech man die was kerstijn,
 vor hem so langhe mochte gheduren.
 Ende dies hief hi te dier uren
 met beeden handen up den scacht. 16840
 Ogiere slouch hi met sulker macht
 boven upten helm daer mede
 dat hem die slach in al sine lede
 quale dede ende verdriet.
 Nochtan en viel die helt niet. 16845
 Hi onthielt hem ² met pinen groot.
 Nochtan was so sware die stoot
 dat dat spere entwee brac ten ende.
 Die heeren wilden gherne scenden
 een dandren met haren slane. 16850
 Nu vochten si na minen wane
 metten sticken van haren scachten.
 Helpe God, hoe nauwe dat si wachten
 ieghelijc dandren te doene seer. ³

1. [Woordverklaring] *waghe*: zorg, druk, benauwdheid.

2. [Woordverklaring] *hem onthouden*: zich goed houden, stand houden, volhouden.

3. [Woordverklaring] *seer*: pijn.

Seere toornde Ogier, die heer, dat hi so vele slaghe ontfinc. Den payiene hi bat naerre ghinc ende gaf hem enen swaren slach. Ende ¹ Broyier die hem wel vermach, ² galt hem den slach also warm. ³	16855 16860
Ogier slouch hi upten arm daer inne hi hielt den trensoen so seere, dat den hoghen baroen sijn stick ontfiel int sant. Mer die Danoy's ghegreept ⁴ metter hant ende heeftet weder up gheheven daer mede te vichtene ende te bescermene sijn leven. Also alset God woude, so greep hi, daer het upter moude lach, dat grootste ende in die hant ende stac daer mede den tirant metten ende dat sneet ⁵ in sinen buke wel ghereet vele dieper dan enen voet. Ende Ogier, die rudder goet, tract weder ute metter vaert ende slouch den payien onghespaert ⁶ metten scerpen ende up dat hovet ene wonde, des ghelovet, dat hi den payien mincte so groot dat daer dat bloet ute scoot. ⁷	16865 16870 16875 16880

1. [Hertaling] *Ende* < *Auch*.

2. [Woordverklaring] *bem vermoghen*: sterk zijn.

3. [Woordverklaring] *also warm*: onmiddellijk daarop, onverwijld. [Hertaling] *also warm* < *al warm*. [Weddige] De interpretatie "heftig" (WeGl) is volgens het *MNW* onjuist.

4. [Hertaling] *ghegreept* < *berwuschte es*. Onzeker.

5. [Hertaling] *dat sneet* < *das da sneyd*.

6. [Hertaling] *onghespaert* < *mit ungespart*. Mogelijk is 'mit' een restant van Mnl. 'smeet' ('ene wonde smiten': een wonde slaan).

7. [Hertaling] *dat hi den payien mincte so groot / dat daer dat bloet ute scoot* < *Das er dem payen mit so groß / Das da das blut dar nach schoiß*. [Weddige] WeEm laat met vers 16879 een nieuwe zin beginnen, vervangt 'Das' door 'Gab' en verandert 'mit' in 'damit'.

Doe die payien dat sach, [240]
hadde hi dies harde quaet verdrach.¹
Toornech wart hi ende erre.
Sijn stick spere warp hi omme verre² 16885
ende sprac: “Kerstijn, sidi coene,
so soudi daeromme lettelt hebben te doene³
so langhe met stecken⁴ te vichtene.
Laet ons pinen dat manlijc te richtene⁵
met onsen goeden swerden. 16890
Laet ons sitten up onse perde
ende ic sal mine wapine ane doen.
Bestu van herten, glottoen,
so coene ende so fier,
so ganc sitten up dinen destrier, 16895
ende ic sal di gheven enen scacht.
Ende laet ons prouven onse cracht
ieghelijc⁶ upten andren na rudders wise.
Ons soude spade ieman⁷ prisen
van dusdanen campe te doene.” 16900
“Nu ganc,” sprac Ogier, die coene,
“ende doeck an dine wapine.
Ic sal upten wrene mine
sitten, oft di dat voughet.”⁸

1. [Woordverklaring] *quaet verdrach hebben*: zich moeilijk in iets kunnen schikken, iets niet accepteren.

2. [Woordverklaring] *omme verre*: van zich af, weg.

3. [Woordverklaring] *te doene hebben*: het nodig hebben, er behoefte aan hebben.
[Hertaling] *so soudi daeromme lettelt hebben te doene* < *Ir werdent umb das wett ban zu tun*. Speculatief. [Weddige] WeGl vertaalt: ‘umb das wett’ als “um die Wette”.

4. [Woordverklaring] *stec*: stok, staak.

5. [Woordverklaring] *richten / rechten*: in orde brengen. [Hertaling] *dat manlijc te richtene* < *iglicher uf den andern zu vechten*. Het Dt. vers levert geen zin op en bevat een rijk rijm. We opteren voor ‘manlijc’ in de betekenis “mannelijk, als een man”, dat mogelijk aan de grondslag ligt van “iglicher uf den andern” (< ‘manlijc andren’?). Ons voorstel is speculatief.

6. [Hertaling] *ieghelijc* < *Ie einer*.

7. [Hertaling] *ieman* < *yeman*. [Weddige] WeNo wil ‘yeman’ als “jedermann” interpreteren, een betekenis die het Mnl. ‘ieman’ niet heeft. Het ligt voor de hand dat Broyer het hier over het gevecht met de gebroken lanssen heeft, dat weinig kans maakt om door iemand voor ridderlijk gehouden te worden.

8. [Woordverklaring] *dat voughet mi*: het past mij, het staat mij aan.

Broyier sprac: “Mi ghenoughet seere wel dese tale.” ¹	16905
Hi ghinc hem wapinen, weet ic wale, met sinen wapinen doghedelike. ²	
An der specie diere ende rike streec hi ter stat ³ sine hant ende ghenas aldaer te hant sine wonden uptier stont. ⁴	16910
Ware dit Ogiere gheweest cont, hine haddet hem niet laten doen. Ende doe die felle glottoen ghenesen was van sinen smerten ende also na sijnre begherten ghewapint was vele scier, riep ⁵ hi Bantsant, sinen destrier, ⁶ ende spranc daer met haesten up boven. ⁷	16915
Men mach mi dies wel gheloven dat Broyier met groter machte nam vander erden twee sterke scachte. Den enen gaf hi Ogiere. “Mamet” stont an den baniere gemaelt ende inden sinen met. ⁸ “Helpe God,” sprac Ogier, “ende sal Mamet in mijnre baniere heden staen?”	16920
	16925

1. [Hertaling] *dese tale* < *mit diser zale*.

2. [Woordverklaring] *dogbedelijc*: voortreffelijk.

3. [Woordverklaring] *ter stat*: onmiddellijk.

4. [Hertaling] *An der specie diere ende rike / streec hi ter stat sine hant / ende ghenas aldaer te hant / sine wonden uptier stont* < *An die specie ture und rijch / Streich er uf der stat sin hant, / Und genaß alda zu hant / Sine wonden uf die stont*. [Weddige] Onze hertaling houdt zich perfect aan de lezing van het handschrift, terwijl WeEm op drie plaatsen ingrijpt: “An die specie” > “Von der specie”, “sin hant” > “mit sin hant” en “genaß” > “genasen yme”. Al deze emendaties zijn overbodig.

5. [Hertaling] *riep* < *Hielte*. In de verzen 18755 - 18756 werd gezegd dat Bantsant weggelopen was. Daarom ligt ‘roepen’ hier eerder voor de hand dan ‘houden’.

6. [Hertaling] *Bantsant, sinen destrier* < *sinen Bantsant den destrier*.

7. [Hertaling] *up boven* < *oben*.

8. [Woordverklaring] *inden sinen met*: op de zijne eveneens (‘met’ = ‘mede’). [Hertaling] *met* < *niet*. Aanpassing omwille van het rijm en omdat het logischer is dat elke speer van Broyier van Mohameds naam voorzien is.

Neen, men moetse al verslaen
 die hem ane beden ende in hem gheloven.” 16930
 Broyer was van toorne bina ghecloven
 ende sprac: “Du dincs mi doven,¹
 kerstijn man, an dijnre tale.
 Mamet mach di, weet ic wale,
 bat ghehelpen ende te staden staen 16935
 dan al die werelt, sonder waen.
 Jeghen Mamets macht en can niemen sijn,
 het si Sarrasijn ofte kerstijn.”
 Ogier sprac: “Dat ware al niet,
 mer dattu² begheers te doene verdriet 16940
 den hoghen Heere, daert al an staet.
 Swijch, payien, hets al quaet
 dijn ghelove, so bestu mede.”
 Doe toornde seere Ogier in waerhede.

1. [Woordverklaring] *doven* (met een bepaling ingeleid door ‘an’): zich in iets als een dwaas aanstellen. De tweede betekenis “razen, woedend zijn, buiten zichzelf zijn” past wel bij het Dt. ‘toben’, maar niet bij een ‘an’-bepaling. [Hertaling] *Du dincs mi doven* < *du tust mich toben*.

2. [Woordverklaring] *mer dattu*: ware het niet dat je. [Hertaling] *mer dattu* < *Das du*. De logische syntactische samenhang met de vorige regel is niet duidelijk. Ons voorstel is speculatief.